

**UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA SOCIOLOGIE, OBOR SOCIOLOGIE**

Ondřej S v a t o ň

**Změny ve vnímání práce
(Changes in perception of work)**

Teze dizerační práce

Vedoucí práce: **prof. PhDr. Miloslav Petrusek, CSc.**

Praha 2007

Dizertace je založena na použití kategorie práce, a to hlavně placené práce, jako výchozího konceptu pro popis dynamiky společenské změny. Posuny ve vnímání práce ilustrují převažující způsob pohledu na sociální procesy v konkrétních historických podmínkách. Pojem práce je zde do značné míry použit jako model paradigmatu, kterým je v konkrétních místních i historických souvislostech společnost reflektována. Studie se zaměřuje na způsob, jakým spolu souvisí pojem práce a definice majetku a moci, tj. jak vnímání práce podmiňuje chápání majetku i moci.

I. část - Práce v klasických sociologických konceptech

V první části dizertace je popsána změna pohledu na práci v základním myšlenkovém proudu euroamerického civilizačního okruhu - judeokřesťanské pojetí práce se mění od starozákonního pohledu na práci jako na trest v novozákonní pojetí práce jako oběti. Dále jsou studovány a interpretovány různé pohledy na práci u klasiků sociologie – Marxe, Durkheima a Webera.

Společenská koncepce Marxova je především příkladem klasického ekonomického uvažování. Práci Marx abstrahuje na univerzální společensky nutnou práci, aby takovouto abstraktní „jednotkovou“ práci mohl kvantifikovat a založit na ni pracovní teorii hodnoty. Marxova koncepce je funkční při určité úrovni rozvoje výrobních sil, kdy za základ produkce lze považovat dělnickou práci. Marx záměrně neřeší otázku duševní práce, která v období raného kapitalismu netvořila tak výrazný podíl na průmyslové produkci, jako je tomu dnes. Nutně jen mechanicky se pak Marx vyrovnává i se zvyšováním produktivity práce díky mechanizaci a automatizaci výroby. Technologie v Marxově pojetí práci pouze substituují, nezvyšují celkovou hodnotu produkce a netvoří tak vlastně novou kvalitu produkce, ale mění jen kvantitativní dimenzi práce: pomocí vyspělé technologie se pouze vyrábí více zboží rychleji a ve svém důsledku levněji.

Durkheimovo pojetí práce se proti Marxovu liší v tom, že Durkheim nevnímá společnost ekonomicky jako výsledek výrobní činnosti lidí ani jako formu určité společenské smlouvy. Durkheim se zabývá dělbou práce jako zásadním sociálním jevem, který zakládá vazby mezi členy společnosti. Od dělby práce pak Durkheim odvozuje integrující sílu společnosti – „solidarit“, a to podle formy výrobního způsobu solidaritu mechanickou či organickou.

Ve společnostech, které Durkheim nazývá segmentárními, o dělbě práce hovořit nelze, ale v těchto společnostech není pak možné smysluplně hovořit ani o dichotomii jedinec – společnost, tj. pojem individuální identity postrádá při popisu takových společností podle Durkheima smysl.

V případě Webera je jeho pohled na práci zkoumán s použitím jeho pojmu „racionalita“. Racionalita jednání je u Webera v podstatě racionalita hodnotová. Protestantské vnímání práce a souvislost této reflexe výdělečné činnosti s proměnou etických standardů podává opět jiné než klasicky ekonomické vysvětlení vzniku kapitalismu. V této kapitole se studie zaměřuje na interpretaci významu Weberova pojmu „ducha kapitalismu“.

II. část - Obraz práce z pohledu soudobé sociologie

Moderní a postmoderní teorie společnosti problematiku hlavně výdělečné práce začínají řešit novým způsobem. Tradiční ekonomický pohled na placenou dělnickou práci jako na zdroj veškerého bohatství společnosti se proměňuje. Nástup kvalitativně nových výrobních technologií ohrožuje méně kvalifikované dělnické profese. Hovoří se o zániku společnosti práce či o mizející práci. V této části dizertace je podán přehled novějších konceptů placené práce.

Práce je v tomto oddílu sledována i z úhlu společenského řádu a zkoumána je také souvislost mezi vnímáním lineárního pokroku a ekonomickým popisem společnosti, který do značné míry spojuje pokrok s růstem produkce a spotřeby. Proměna ve vnímání práce je zřetelná i v rozměru změn pracovního trhu, který začíná vykazovat znaky zásadního narušení rovnováhy mezi nabídkou a poptávkou. Výrobní technologie a

zejména pokračující automatizace už nejsou chápány pouze jako substituce lidské práce, ale vznikají výrobky, které „dělník“ nikdy vyrobit nedokáže. Nová kvalita výrobních technologií vyvolává potřebu nově hodnotit roli pracujícího člověka zvláště v souvislosti s nevratným globálním poklesem poptávky po nekvalifikované pracovní síle.

Intepretovány jsou novější sociologické koncepty objevující se ve spojitosti s prací – např. „symbolická práce“.

III. část - Limity placené práce

Závěrečná část dizertace se pokouší o navržení alternativního pohledu na problematiku práce, který je založen na předpokladu konstantní míry moci ve společnosti a na pouze jiné formě distribuce této moci právě v souvislosti s kontrolou nejvýznačnějšího výrobního zdroje, kterým se ve znalostní či informační společnosti stávají nehmotné výrobní faktory (právě znalosti a informace).

Uplatňování moci se mění v souvislosti s převažujícím výrobním způsobem od násilné formy (kontrola lidí – otrokářství, nevolnictví v případě, kdy hlavní formou bohatství a moci je kontrola půdy, dobytka, přírodního bohatství) přes formu formální osobní svobody (kontrola lidské práce nakupované formálně svobodně na trhu práce, kontrola kapitálu, kdy výrobní prostředky jsou hlavně stroje obsluhované dělníky) až k současným novým kooperativním formám kontroly zaměstnanců (participace na řízení, změna distribuce moci, vznik a kontrola duševního vlastnictví).

V dizertaci je vyslovován předpoklad, že společenské procesy v postmoderní společnosti založené na kontrole informací nelze úspěšně

popisovat ekonomickými modely. Nemožnost substituovat poptávku po specificky kvalifikované pracovní síle pracovní silou jinou a zásadní nesoulad mezi nabídkou a poptávkou vůbec (nejen poptávkou po pracovní síle) činí ekonomický popis společnosti prohlubujícím se způsobem nefunkční a ztrácející smysl. Pokus o model založený na stabilní míře moci se snaží vycházet z obdobných konceptů stabilních faktorů, které se objevily již dříve nejen v oblasti společenských věd.

Literatura:

- Albrow, Martin 2000. "Vítejte do globálních časů". In *V jaké společnosti vlastně žijeme*, Armin Pongs (ed.). Praha: ISV nakladatelství. Pp. 21-40.
- Arendtová, H. 1960. *Vita activa oder Vom tätigen Leben*. München: Piper & Co Verlag.
- Bauman, Z. 2002. *Tekutá modernita*. Praha: Mladá fronta.
- Beck, U. 2004. *Riziková společnost. Na cestě k jiné moderně*. Praha: SLON.
- Beck, U. 2000a. "Wohin führt der Weg, der mit dem Ende der Vollbeschäftigungsgesellschaft beginnt?". In *Die Zukunft von Arbeit und Demokratie*, Ulrich Beck (ed.). Frankfurt a. M.: Suhrkamp. Pp 7-66.
- Beck, U. 2000b. „Na cestě do jiné moderní doby“. In *V jaké společnosti vlastně žijeme*, Armin Pongs (ed.). Praha: ISV nakladatelství. Pp. 41-60.
- Becker, Gary S. 1997. *Teorie preferencí*. Praha: Grada Publishing,
- Bell, D. 1973. *The coming of post-industrial society. A venture in social forecasting*. New York: Basic Books.
- Berger, P.L., Luckmann, T. 1999. *Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Biblí svatá 1909 (podle posledního vydání kralického z roku 1613).

Praha: nákladem britické i zahraničné společnosti biblické.

Brooks, D. 2001. *Bobos – Nová americká elita a její styl*. Praha:

Dokořán.

Čadová, N., Paleček, M. (eds.) 2006. *Jak je v Česku vnímána práce*.

Praha: SoÚ AV ČR.

Dahrendofr, Ralf 2000. „Nejspolehlivější záruka svobody“. In *V jaké*

společnosti vlastně žijeme, Armin Pongs (ed.). Praha: ISV

nakladatelství. Pp. 79-96.

Devlin, K. 2002. *Jazyk matematiky – Jak zviditelnit neviditelné*. Praha:

Argo a Dokořán.

Die Glücklichen Arbeitslosen 2000. "... und was machen Sie so im

Leben?". In *Die Zukunft von Arbeit und Demokratie*, Ulrich Beck

(ed.). Frankfurt a. M.: Suhrkamp. Pp. 108-121.

Durkheim, E. 2004. *Společenská dělba práce*, Brno: Centrum pro

studium demokracie a kultury (CDK).

Fourastie, J. 1969. *40 000 hodin*. Praha: Mladá fronta.

Friedman, G. 1970. *Rozdrobená práce*. Praha: Práce.

Friedson, E. 1990. *Labors of Love in Theory and Practice: A*

Prospectus. In: Erikson, K., Vallas, S. P., eds., *The Nature of*

Work . Sociological Perspectives. New Haven and London

American Sociological Association Presidential Series and Yale

University Press.

Fromm, E. 1993. *Strach ze svobody*. Praha: Naše Vojsko.

- Giddens, A. 2001. *Třetí cesta. Obnova sociální demokracie*. Praha: Mladá fronta.
- Gorz, A. 2000. *Arbeit zwischen Misere und Utopie*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- Grint, K. 2003. *The sociology of work. The Introduction*. Cambridge, Oxford, Malden: Polity Press.
- Gross, P. 2000. "Všechno je možné". In *V jaké společnosti vlastně žijeme*, Armin Pongs (ed.). Praha: ISV nakladatelství. Pp. 97-116.
- Heitmeyer, Wilhelm 2000. "Nedostatek uznání ". In *V jaké společnosti vlastně žijeme*, Armin Pongs (ed.). Praha: ISV nakladatelství. Pp. 117-136.
- Chomsky, N. 1966. *Syntaktické struktury*, Praha: Academia.
- Jan Pavel II. 1991. *Laborem excercens – O lidské práci*, encyklika z 14.9.1981. Praha: Zvon.
- Kästner, E. 1963. *35. května*. Praha: SNDK.
- Lévi-Strauss, C. 1999. *Rasa a dějiny*, Brno: Atlantis.
- Liessmann, Konrad P. 2000. "Im Schweiß deines Angesichtes". In *Die Zukunft von Arbeit und Demokratie*, Ulrich Beck (ed.). Frankfurt a. M.: Suhrkamp. Pp. 85-107.
- Maier, Ch. 2000. "Das Problem der Arbeit in seinen Zusammenhängen". In *Die Zukunft von Arbeit und Demokratie*, Ulrich Beck (ed.). Frankfurt a. M.: Suhrkamp. Pp. 67-84.

- Maierová, C. 2005. *Lenosti... buď pozdravena!*, Praha: Rybka Publishers.
- Mannheim, K. 1964, *Wissenssoziologie*, Berlin: Luchterhand.
- Mannheim, K. 1991, *Ideologie a utopie*, Bratislava: Archa.
- Mareš, P. 2004. Od práce emancipující k práci mizející. *Sociologický časopis*. 2004, vol. 40, No. 1-2.
- Marx, K. 1978a. *Ekonomicko-filozofické rukopisy z roku 1844*. Praha: Svoboda.
- Marx, K. 1978b. *Kapitál - kritika politické ekonomie*. Díl 1, kniha 1, Výrobní proces kapitálu. Praha: Svoboda.
- Morrison, K. 2003. *Marx, Durkheim, Weber – Formations of Modern Social Thought*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Mumford, L. 1947. *Technika a civilisace*. Praha: Práce.
- Nippel, W. 2000. "Erwerbsarbeit in der Antike". In *Geschichte und Zukunft der Arbeit*, Kocka, J., Offe, C. (eds.). Frankfurt/New York: Campus. Pp. 54-66.
- Offe, C. 1996. *Modernity and the State. East, West*. Cambridge: Polity Press.
- Offe, C. 2000. "Společnost práce". In *V jaké společnosti vlastně žijeme*, Armin Pongs (ed.). Praha: ISV nakladatelství. Pp. 193-203.
- Petrusek, M. 2006. *Společnosti pozdní doby*. Praha: SLON.
- Platón 2005. *Ústava*, Praha: OIKOYMENH.

- Reich, R. B. 2002. *Dílo národů – Příprava na kapitalismus 21. století*, Praha: Prostor.
- Ribolits, E. 1997. *Die Arbeit hoch? Berufspädagogische Streitschrift wider die Totalverzweckung des Menschen im Post-Fordismus*. Wien: Profil.
- Rifkin, J. 2005. *Das Ende der Arbeit und ihre Zukunft*. Frankfurt a. M.: Fischer Taschenbuch Verlag.
- Sobotka, M. 1964. *Člověk a práce v německé klasické filosofii*. Praha: Nakladatelství politické literatury.
- Steingart, G. 2006. *Weltkrieg und Wohlstand*. München: Piper Verlag.
Podle: Niedergang der USA. Das Kraftzentrum schwächelt. *Spiegel on line*. 17. September 2006 [cit. 17.09.06]. Dostupné z <<http://www.spiegel.de/wirtschaft/0,1518,437160,00.html>>
- Šimek, D. 1996. *Otevřená práce*. Olomouc: Nakladatelství Univerzity Palackého.
- Toffler, A., Tofflerová, H. 2001. *Nová civilizace. Třetí vlna a její důsledky*. Praha: Dokořán.
- Weber, M. 1965. *Die protestantische Ethik – Die Berufsethik des asketischen Protestantismus*. München und Hamburg: Siebenstern Taschenbuch Verlag.
- Weber, M. 1998. *Metodologie, sociologie a politika*. Praha : OIKOYMENH.

Internetové zdroje

ČSÚ 2001. dostupné na:

<<http://www.czso.cz/cz/cisla/1/15/fakta/ekakt91.htm>>, cit.

20.4.2007.

Czech Republic 2007. dostupné na:

<<http://www.czech.cz/cz/ekonomika-podnikani-veda/vseobecne-informace/zamestnanost/zamestnanost-v-cislech/>>